

Dar Bölge Sistemi Üzerine

Prof. Dr. Erhan Erkut, 27-31 Ekim 2013
erhanerkut2000@gmail.com

Bu makale, dar bölge seçim sisteminin ülke gündemde olması nedeniyle, bu sistemin avantaj ve dezavantajlarını gözden geçirmek amacı ile yazılmıştır. Önce değişik seçim sistemlerini özetleyeceğiz, sonra ülkemizde kullanılmakta olan sistemin bir eleştirisini yapacağız, sonra da dar bölge sistemini odağımıza alacağız. Makalede tümüyle geliştirilmiş bir seçim sistem önerilmemekte, fakat farklı sistemlerin avantaj ve dezavantajları üzerinde durulduktan sonra genel bazı öneriler yapılmaktadır. TÜSİAD ve TEPAV bu alanda çok daha detaylı çalışmalar hazırlamışlardır (Gürsel ve Bozdağ, 2002; Göksel ve Çınar, 2011).

A. Secim sistemleri

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde, seçmenlerin kendilerini parlamentoda temsil edecek kişileri seçmeleri için birçok değişik sistem mevcuttur. Bu sistemler iki ana grupta sınıflandırılabilirler:

- 1) Çok kazananlı sistemler (bir seçim bölgesinde birden fazla temsilci seçilir)
- 2) Tek kazananlı sistemler (her seçim bölgesinde bir temsilci seçilir)

1. Çok kazananlı sistemler

Amerika ve İngiltere gibi önemli birkaç istisna dışında birçok batı demokrasisinde çok kazananlı bir seçim sistemi uygulanmaktadır. Çok kazananlı seçim sistemlerinin temel amacı, ülke çapında temsili adaleti sağlamak, yani her partiye aldıkları toplam oy sayısı ile aynı oranda temsilci vermektir (nisbi veya oransal temsil). Örneğin, 55 Milyon seçmeni ve parlamentosunda 550 sandalye olan bir ülkede her 100,000 seçmene bir temsilci düşer, ve seçime katılan partiler (oy sayılarının yukarı veya aşağıya yuvarlanmasından doğan hatalar ile) her 100,000 oy için bir sandalye kazanırlar.

Sistem farklı büyüklükteki coğrafi bölgelerde kullanılabilir. Seçim bölgesine düşen sandalye sayısı ne kadar yüksek olursa temsili adalet prensibine uymak o kadar kolay olur.

Kullanılan sistemlerin çoğunda seçmenler bireysel adaylar yerine partilere oy verirler. Parti listeleri açık veya kapalı olabilir. Kapalı listelerde sandalyeler temsilcilere partinin belirlediği sıra ile verilirler; açık listelerde ise seçmenler adaylar arasında tercih belirtebilirler.

Seçim bölgelerindeki oy sayılarının temsilci sayılarına çevrilmesi için farklı metotlar kullanılabilir: 1) en yüksek kalan, 2) en yüksek ortalama. Bu sınıfların da alt sınıfları olmakla birlikte, her birini sıralamayıp sadece birer örnek vermekle yetineceğiz.

1.1 En yüksek kalan (*largest remainder*)

1792'de Alexander Hamilton tarafından geliştirilen bu basit metodun uygulamasında her partinin kazandığı oy sayısı bir sandalye için gereken oy sayısına bölünür. Bölümün sonucu olarak her parti için bir tam sayı (virgülden öncesi), bir de kalan vardır (virgülden sonrası). Önce her partiye tam sayısı kadar sandalye verilir. Genellikle bu ilk adımda tüm sandalyeler dağıtılamaz. İkinci adımda, partiler kalanlarına göre sıralanırlar, ve en yüksek kalanlı partilere birer sandalye daha verilir.

Tablo 1: En yüksek kalan metoduna bir örnek

Parti	A	B	C	D	E	F	Toplam
Oy	470.000	160.000	158.000	120.000	61.000	31.000	1.000.000
Sandalye							10
Oran							100.000
Oy/Oran	4,7	1,6	1,58	1,2	0,61	0,31	
Garanti sandalye	4	1	1	1	0	0	7
Kalan	0,7	0,6	0,58	0,2	0,61	0,31	
Ek sandalye	1	1	0	0	1	0	3
Toplam sandalye	5	2	1	1	1	0	10

Bu örnekte, oyların orana bölünmesi ile elde edilen tamsayılar ile 10 sandalyenin 7 tanesi dağıtılmıştır. Son 3 sandalye için, bölümlerin kalanlarına bakılmış, ve kalanı en yüksek olan A, E, ve B partilerine birer sandalye eklenmiştir.

Bu örnekte görüldüğü gibi, temsili adaleti mükemmel olarak sağlamak her zaman mümkün değildir. Bu sonuçlardan özellikle C partisi mutsuz olacaktır. Yukarıya baktıklarında, B partisi sadece 2,000 oy fazlası ile iki temsilci çıkarmış, aşağıya baktıklarında ise, 97,000 oy fark attıkları E partisi ile aynı sayıda temsilci çıkarabilmişlerdir.

1.2 En yüksek ortalamalar (*highest averages*)

En popüler versiyonu Victor D'Hondt tarafından 1878'de geliştirilmiş olan metotta, her partinin kazandığı oy sayısı bir seri ortak bölene (1, 2, 3, ...) bölünerek bir tablo oluşturulur. Bu tabloda her partinin bir sütunu, her bölünenin de bir satırı vardır. Sandalyeler tablodaki en büyük rakamlara sırası ile dağıtılır.

Tablo 2: Tablo 1'deki örneğin D'Hondt metodu ile çözülmesi için gereken ara hesaplamalar

Parti	A	B	C	D	E	F
Oy	470.000	160.000	158.000	120.000	61.000	31.000
1	470.000	160.000	158.000	120.000	61.000	31.000
2	235.000	80.000	79.000	60.000	30.500	15.500
3	156.667	53.333	52.667	40.000	20.333	10.333
4	117.500	40.000	39.500	30.000	15.250	7.750
5	94.000	32.000	31.600	24.000	12.200	6.200
6	78.333	26.667	26.333	20.000	10.167	5.167
7	67.143	22.857	22.571	17.143	8.714	4.429
8	58.750	20.000	19.750	15.000	7.625	3.875
9	52.222	17.778	17.556	13.333	6.778	3.444
10	47.000	16.000	15.800	12.000	6.100	3.100

Tablo 2'de partilerin aldığı oy sayıları 1'den 10'a kadar olan sayılara bölünmüştür. Tablo 3'de ise, Tablo 2'deki rakamların büyüklük sırası bulunmaktadır. Tablo 3 aynı zamanda temsilcilerin partilere atanma sırasını gösterir.

Tablo 3: Tablo 2'deki rakamların büyükten küçüğe doğru büyüklük sıralaması

Parti	A	B	C	D	E	F
1	1	3	4	6	13	25
2	2	9	10	14	26	42
3	5	16	17	20	33	48
4	7	20	22	27	43	51
5	8	23	24	30	46	54
6	11	28	29	34	49	56
7	12	31	32	39	50	57
8	15	34	36	44	52	58
9	18	37	38	45	53	59
10	19	40	41	47	55	60
Sandalye	5	2	2	1	0	0

İlk temsilci, en çok oyu almış olan A partisine gider. A partisinin oy sayısı ikiye bölündüğü zaman bile diğer partilerin oy sayısından fazladır. Bu nedenle ikinci temsilci de A partisine gider. (Bölgede sadece iki sandalye olsaydı, A partisi “ortalama” 235,000 oy ile ikisini de kazanacaktı.) Üçüncü temsilciye gelince, A partisinin oy sayısının üçe bölünmesi B partisinin oy sayısından daha az olduğundan, üçüncü temsilci B partisine gider. Metod bu şekilde devam ederek, A partisine 5, B ve C'ye ikişer, D'ye ise bir sandalye verir. A partisi 5 sandalyeyi “ortalama” 94,000 oy ile kazanmıştır. Buna karşılık B ve C partileri ikişer sandalyelerini “ortalama” 80,000 ve 79,000 oy ile kazanmışlardır. D partisi ise tek sandalyesini 120,000 oy ile almıştır.

İki metodun aynı örneğe uygulanması karşılaştırıldığında, “en yüksek kalan” metodu ile E partisine verilen sandalyenin “en yüksek ortalama” metodu ile C partisine verildiği gözlenebilir. En yüksek ortalama metodu ile E partisinin sandalye alabilmesi için bölgede en az 13 sandalye, F partisinin sandalye alabilmesi için ise, bölgede en az 25 sandalye olması gerekirdi.

Bölenler olarak (1, 2, 3, ...) serisi yerine başka bir serinin kullanılması ile “en yüksek ortalama” metodunun varyantları üretilmiştir (Sainte-Lague veya Huntington-Hill gibi), fakat bu metodun en popüler versiyonu D'Hondt sistemidir.

2. Tek kazananlı (dar bölge) sistemler

Tek kazananlı sistemler oy pusulası tiplerine göre sınıflara ayrılırlar. Tek oylu sistemlerde seçmenler her turda bir adaya oy verirler. Sıralı (ranked) oy sistemlerinde adayları tercih sırasına sokarlar, notlu (rated) oy sistemlerinde ise adaylara birer not verirler.

En yaygın tek kazananlı sistemde her seçmen bir adaya oy verir, ve en çok oyu alan aday mutlak çoğunluktan az oyu alsa bile kazanır. İkinci en yaygın sistemde ise ilk turda mutlak çoğunluğa ulaşılmamış ise, ilk turda en çok oyu alan iki aday arasında ikinci tur seçim yapılır. Elemeli sistemlerde ise mutlak çoğunluğa ulaşana kadar en az oyu alan aday elenerek seçime devam edilir.

Tek kazananlı sistemler İngiltere, Amerika, Kanada, Hindistan gibi eski Britanya imparatorluğu ülkelerinde parlamento seçimlerinde kullanılırlar. Ayrıca birçok ülke, cumhurbaşkanı seçimlerinde de bu sistemi kullanmaktadır.

Tek kazananlı sistemlerde “dar bölge” olarak adlandırılan seçim bölgelerinin (*single member district*) belirlenmesi çok önemli olmaktadır. Bu konuya ilerde geniş olarak değineceğiz.

Yukarıdaki özet sadece en popüler alternatifleri kapsamaktadır. Ülkeler kendi ihtiyaçlarına göre birbirlerinden az ya da çok farklı sistemler geliştirmişlerdir, ve şu anda dünyada onlarca farklı sistem kullanılmaktadır. Örneğin, parlameto seçimleri için Brezilya açık listeli D'Hondt, Bulgaristan kapalı listeli D'Hondt, İsveç açık listeli Sainte-Lague, Endonezya en yüksek kalan, Avusturalya iki tur tek kazananlı, Amerika, İngiltere, ve Kanada ise tek kazananlı (tek tur) sistemi kullanmaktadır. Bunun yanında birçok ülke ise birden fazla sistemin karışımından oluşan karma sistemler kullanmaktadır. Örneğin Almanya, Meksika, Taiwan, Litvanya, Filipinler, Güney Kore, Tunus, Tayland, ve Japonya'da sandalyelerin bir kısmı çok kazananlı bir sistem ile dağıtılırken, bir kısmı tek kazananlı dar bölge sistemine göre dağıtılmakta, Fas'ta kadınlara, Yeni Zelanda'da yerlilere, Hırvatistan'da ise yurt dışında yaşayan vatandaşlara özel kontenjanlar tanınmakta, Yunanistan'da ise en çok oy alan partiye fazladan sandalye verilmektedir.

Baraj

Bazı ülkeler, seçim sisteminden bağımsız olarak, parlamentoya girebilmek için bir partinin ülkedeki toplam oyun belirli bir oranını almasını şart koşmaktadırlar. Bu barajın amacı küçük partilerin parlamentoya girmesini zorlaştırmak ve böylelikle koalisyon ihtimalini azaltarak hükümet oluşturulmasını kolaylaştırmaktır. Temel hedefi yönetim istikrarı olan baraj, temsili adalete zarar veren bir uygulamadır. Birçok ülke baraj uygulamamakta, uygulayan ülkelerin ise büyük çoğunluğu barajı %5 veya daha altında belirlemektedirler.

B. Türkiye'de kullanılan sistem

Türkiye'de milletvekili seçim bölgeleri iller bazında oluşturulmakta, ve kapalı liste D'Hondt sistemi, ülke genelinde %10 baraj ile uygulanmaktadır. Türkiye'de uygulanan seçim sistemine birçok eleştiri yöneltmek mümkündür.

1) Seçim bölgeleri:

- a. Boyut farklılıkları: İl bazında kurgulanan seçim bölgeleri arasında illerdeki nüfus eşitsizlikleri nedeniyle çok ciddi farklar bulunmaktadır. En kalabalık il olan İstanbul 3 seçim bölgesine ayrılmıştır. Bu 3 bölgenin çıkardığı milletvekili sayıları 30, 28, ve 27 iken, nüfusu en düşük il olan Bayburt sadece 1 milletvekili çıkarmaktadır. 85 seçim bölgesinde ortalama sandalye sayısı 6.5 iken, sandalye sayısının standart sapmasının 5.8 olması bölgeler arası ciddi bir farklılığa işaret etmektedir.
- b. Küçük bölgeler: Az sayıda milletvekili çıkaran bölgelerde nisbi temsili sağlamak mümkün değildir. 2011 seçiminin genel sonuçlarına bakarsak, nisbi temsil sisteminin temsili adaleti sağlayabilmesi için seçim bölgelerinin en az 7 milletvekili çıkarması gerektiği düşünülebilir. Buna karşılık 85 bölgenin 15 tanesinde sadece 2, 18 tanesinde ise sadece 3 sandalye bulunmaktadır.
- c. Büyük bölgeler: 85 seçim bölgesinin 18'inde 10 veya daha fazla sandalye bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki seçmenlerin, sayıları 10 ile 30 arasında değişen vekillerini tanımaları pek mümkün değildir. Başka bir deyişle parlamentonun yarısı, seçmenlerin kendilerini tanıyıp sorumlu tutabileceği ve hesap sorabileceği büyüklükteki seçim bölgelerinden daha büyük bölgelerden gelmektedirler.
- d. Seçmen/vekil oranı: Seçim bölgelerine sandalye atanma sistemi küçük bölgelere daha fazla politik güç vermektedir. 2011 seçimlerinde, ülke toplamında 78,000 seçmen bir milletvekili çıkarırken, bu rakam İzmir'de 96,660'a kadar çıkmakta, Tunceli'de ise 23,300'e kadar düşmektedir. Yani Tunceli'deki seçmenin oyu parlamentoya İzmir'deki seçmenin oyundan 4 defa daha değerli olarak yansımakta, ve "her seçmene bir oy" prensibi ağır bir yara almaktadır. Seçmen/vekil oranı 78,000'in

altında olan bölgelerin ortalama vekil sayısı 4 iken, 78,000'in üzerinde olan bölgelerin ortalama vekil sayısı 14'dur. Küçük bölgelerde vekil çıkarmak için çok daha az sayıda seçmen gerekmektedir.

Yukarıda sözü edilen dezavantajları ortadan kaldırmak için seçim bölgeleri ile iller arasındaki birebir ilişkinin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. Küçük illeri birleştirerek ve büyük illeri bölerek, her birisi 6-10 sandalye çıkaracak bölgelerin oluşturulması mümkün olabilir.

2) **Kapalı liste:**

Genellikle parti başkanları tarafından hazırlanan blok listeler seçmeni "seçmek" yerine başkanın hazırladığı listeyi "onaylamak" konumuna düşürmektedir. Seçmenin tercih edeceği adaylar eğitilmiş, bilgili, ve donanımlı adaylar olabilir. Fakat listede yukarılarda yer almanın yolu partiye ve başkana hizmet ve bağlılıktan geçer. Seçmene listede hiçbir tercih hakkı vermeyen bir kapalı liste sisteminin ne ölçüde milletin tercihlerini yansıtabileceği belirsizdir.

3) **Sandalye atama metodu:**

Türkiye'de yıllardan beri birçok ülkede kullanılmakta olan D'Hondt metodu kullanılmaktadır. Fakat bu metodun mükemmel bir nisbi temsil metodu olduğu iddia edilemez. D'Hondt metodunun büyük partilere daha fazla sandalye vermeye yatkın bir metod olduğunu aşağıdaki örnek ile açıklamaya çalışacağız. Tablo 4 seçime giren partilerin aldığı oyları göstermektedir.

Tablo 4: Örnek seçim bölgesinde 4 partinin almış olduğu oylar (Not: Rakamlar 2011 seçimlerinden ülke çapındaki sonuçlarından alınmıştır.)

Parti	A	B	C	D	Toplam
Oy	49.950	25.940	12.980	6.580	95.450

Bu seçim bölgesindeki sandalye sayısı örneğin parametresidir, ve 7 ile 13 arasındaki bütün rakamlar varsayılacaktır. Bu örneğe D'Hondt metodunu uyguladığımızda çıkan sonuçlar Tablo 5'de özetlenmiştir.

Tablo 5: Örneğe D'Hondt metodu uygulandığında partilerin sandalye alışı sıralarını gösteren tablo

A	B	C	D
1	2	5	12
3	6	13	24
4	9	20	31
7	14	25	35
8	17	28	38
10	21	32	41
11	23	34	43
15	26	36	44

Bu tabloya göre, ilk sandalye A partisine, ikinci sandalye B partisine, 3. ve 4. sandalyeler tekrar A partisine, 5. sandalye ise C partisine gidecektir. Örneğin bölgede 8 sandalye varsa, dağılım şu şekilde olacaktır.

Tablo 6: 8 sandalyenin D'Hondt metodu ile partilere dağılımı

Parti	A	B	C	D
Oy	49.950	25.940	12.980	6.580
Sandalye	5	2	1	0

Bu dağılım ilk bakışta nisbi temsili sağlamış gibi görünen bir dağılımdır. Fakat başka bir dağılım ile kıyaslamak istiyorsak, kıyaslamayı objektif olarak yapabilecek bir formülümüzün olması gerekir. Tablo 7 partilerin oy ve sandalye oranları ile bu oranların arasındaki farkları gösterir.

Tablo 7: Tablo 6'daki oy ve sandalye dağılımının toplamlara oranı

Parti	A	B	C	D
Oy %	52,33%	27,18%	13,60%	6,89%
Sandalye %	62,50%	25,00%	12,50%	0,00%
% Fark	-10,17%	2,18%	1,10%	6,89%

İstatistikte iki seri arasındaki benzerliği ölçmenin en popüler yolu, serilerdeki rakamların farkların karelerinin toplamının kökünü hesaplamaktır. Bu ölçüt sıfıra ne kadar yakın ise, seriler birbirine o kadar benzerdir. Bu ölçütü kullanırsak, Tablo 7'deki farkların karelerinin toplamının kökü olarak %12.52 buluruz. (Not, bu ölçüt tek ölçüt değildir. Farkların absolut değerlerinin toplamı da ölçüt olarak kullanılabilir.) Sorulması gereken soru şudur: bu ölçütü en aza indirecek sandalye dağılımı nedir? Bu sorunun cevabını basit bir matematiksel programlama problemi çözerek bulabiliriz. Matematiksel olarak ifade etmek gerekirse, çözülmesi gereken problem şudur:

Veriler:

v_i = i partisinin aldığı oy sayısı

T = toplam oy sayısı

K = toplam sandalye sayısı

Değişkenler:

s_i = i partisinin alacağı sandalye sayısı

Problem:

$$\text{Enazla (minimize) } \sum_{i=1}^4 (v_i/T - s_i/K)^2$$

$$\text{Kısıtlar (subject to): } \sum_{i=1}^4 s_i = 8$$

$$s_i \geq 0, \text{ tamsayı}$$

Bu problem, Excel ile kolaylıkla çözülebilecek bir (doğrusal olmayan) optimizasyon problemidir. Problemin çözümü, Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: 8 sandalye için farkların karelerinin toplamını en aza indiren sandalye dağılımı (Bu çözüm için farkların karelerinin toplamının kökü %6.54'dir.)

Parti	A	B	C	D
Oy	49.950	25.940	12.980	6.580
Sandalye	4	2	1	1
Oy %	52,33%	27,18%	13,60%	6,89%
Sandalye %	50,00%	25,00%	12,50%	12,50%
% Fark	2,33%	2,18%	1,10%	-5,61%

Tablo 6 ile 8'i kıyaslırsak, 8. sandalyenin A partisi yerine D partisine gittiğini görürüz. D'Hondt çözümünde A partisi %52.33 oy ile sandalyelerin %62.50'unu kazanmakta, D partisi ise %6.58 oy ile sandalye kazanmamaktadır. Yani büyük partinin meclisteki gücü daha da büyük olmakta, en küçük parti ise dışarıda kalmaktadır. Öte yandan optimizasyon çözümünde oranlar arasındaki farklar daha azdır. En büyük 3 parti oy oranlarının biraz altında sandalye oranı alıyor iken, en küçük parti temsil imkanına kavuşmaktadır.

Bu problemi, sandalye sayısını 7'den 13'e doğru birer birer artırarak çözersek aşağıdaki sonuçları buluruz.

Tablo 9: 7 ile 13 aralığındaki tüm sandalye sayıları için sandalyelerin partiler arasında D'Hondt ve eniyileme yöntemleri ile dağılımları, ve bu dağılımların doğurduğu oran farklarının karelerinin kökü.

Sandalye	D'Hondt					Optimal				
	A	B	C	D	Sapma	A	B	C	D	Sapma
7	4	2	1	0	8,55%	4	2	1	0	8,55%
8	5	2	1	0	12,52%	4	2	1	1	6,54%
9	5	3	1	0	10,10%	5	2	1	1	7,68%
10	6	3	1	0	11,28%	5	3	1	1	6,00%
11	7	3	1	0	13,99%	6	3	1	1	5,48%
12	7	3	1	1	8,40%	6	3	2	1	4,65%
13	7	3	2	1	4,79%	7	3	2	1	4,79%

Tablo 9'da görüldüğü gibi D'Hondt ile Optimizasyon yönteminin bulduğu sonuçlar birbirine yakındır. 7 ve 13 sandalye için aynı dağılım öngörülmektedir. Fakat 8 ile 12 sandalye arasındaki dağılımlarda, D'Hondt'un büyük partilere daha fazla sandalye verdiğini görmekteyiz. Yukarıda da belirtildiği gibi, 8. sandalye D'Hondt'da A partisine giderken, Optimizasyonda D partisine gitmektedir. 9 sandalyeli çözümde, Optimizasyon yine D partisine bir sandalye verip, bu sefer B partisine bir eksik sandalye vermektedir. 10 ve 11 sandalyeli çözümlerde Optimizasyon A yerine D partisine sandalye vermektedir. 12 sandalyeli çözümde ise, Optimizasyon A yerine bu sefer C partisine sandalye vermiştir. Özetle, aralarında fark olan her çözümde D'Hondt ile kıyaslandığında, Optimizasyon iki büyük partiden birisinden iki küçük partinin birisine bir sandalye nakletmiştir. Optimizasyonun bulduğu sandalye dağılımlarının D'Hondt dağılımlarından istatistiksel olarak daha "oransal" olduğu iddia edilebilir. D'Hondt büyük partilerin sandıktaki gücünü mecliste daha da artırmaya yatkın bir metottur. Temsili adaleti en iyi sağlayan metod olduğu iddia edilemez.

4) Baraj:

Türkiye'de şu anda kullanılmakta olan seçim sisteminin en tartışmalı tarafı seçim barajıdır. 1973 ve 1977 seçimlerinin kısa ömürlü koalisyonlar doğurmasına bir tepki olarak 1980 darbesinden sonra, Türkiye'de %10 gibi yüksek bir seçim barajı konulmuştur. Avrupa ülkelerinde kullanılan seçim barajlarının ortalaması (Türkiye hariç tutulursa) %4.6'dır, ve

seçim barajı kullanan 24 ülkeden 19 tanesinde baraj %5 veya altındadır (Aikin, 2011). Seçim barajı %5'in üzerine olan 5 ülke ise şunlardır: Türkiye (%10), Lichtenstein (%8), Rusya (%7), Gürcistan (%7), ve Moldova (%6).

%3 ile %5 arasında bir seçim barajı yönetimde istikrar hedefi ile savunulabilir. Fakat %10 seviyesinde bir baraj temsili adalet prensibini ciddi olarak zedelemektedir:

- Küçük partilerin meclise girmesi mümkün olmamaktadır.
- Yeni partilerin kurulması zorlaştırılmakta, var olan küçük partiler kapanmaya itilmektedirler.
- Barajı geçemeyen partilere oy veren seçmenler mecliste temsil edilmemektedirler.
- Bazı seçim bölgelerinde ezici çoğunlukla kazanan bir parti parlamento dışında kalabilmekte, ve bölge halkının mecliste temsil edilmesi güçleşmektedir.
- En çok oy alan parti(ler), oy oran(lar)ının üzerinde sandalye almaktadır(lar).
- Güçlü olan partiler kendi görüşlerine yakın küçük partilerin barajın üzerine çıkmasını engellemeye yönelik stratejiler oluşturmaktadırlar, ve böylece ülkedeki politik ortam zehirlenmektedir.
- Seçmen stratejik seçimlere zorlanmakta, ve oy verirken en çok tercih ettiği parti yerine parlamentoya girebileceğine inandığı partilere oy vermeye itilmektedir.
- Çokseslilik zarar görmekte, ve ülke iki partili bir sisteme doğru zorlanmaktadır.

2002 meclis seçimleri %10 barajının temsili adaleti ne kadar kötü etkileyebileceğine güzel bir örnek oluşturmuştur. 18 parti seçime girmiş, fakat sadece 2 parti barajı aşabilmiştir. Toplam oyun %34.3'ünü alan birinci parti, sandalyelerin %66'sini, toplam oyun %19.4'ünü alan ikinci parti ise sandalyelerin %33'ünü almıştır. Bu seçimin sonucu olarak, seçmenlerin %45'inin tercih ettikleri partiler meclis dışında kalmışlardır. Temsili adaleti sağlamaktan bu derece uzak kalmış bir seçim sonucuna neden olan bir uygulamayı yönetimde istikrar argümanı ile savunmak oldukça güçtür. Barajı değiştirmeden seçim sisteminde yapılacak değişiklikler pek anlamlı olmayacaktır.

Yüksek seçim barajının yönetimde istikrar için ne gerekli ne de yeterli olmadığını belirtmek gerekir. Gerekli değildir çünkü bir partinin ülkede çoğunluğu elde etmesi durumunda baraj olsa da olmasa da mecliste çoğunluğu elde etmesi kaçınılmazdır. Yeterli değildir çünkü belirli bir gücün üzerinde üç parti olması durumunda baraj olsa da olmasa da mecliste çoğunluk elde edilemeyebilir. Yüksek baraj ancak bu iki ucun arasındaki durumlarda etkili olabilmekte, ve istikrar adına adaletten ödün vererek mecliste suni bir çoğunluk oluşturmaktadır. Yüksek seçim barajının istikrara iddia edildiği kadar ek yarar sağlamamasının yanısıra, son seçimlerde yaşadığımız gibi, planlı bir hazırlık süreci sonunda küçük bir parti bağımsız adayları kullanarak barajı delebilmekte ve meclise girebilmektedir. Barajın düşürülmesine yol göstermek amacıyla yaptıkları bir çalışmada Göksel ve Çınar (2011), %10 yerine %4'lük bir seçim barajı ile temsili adalet ile yönetim istikrarı arasında makul bir denge sağlanabileceğini iddia etmektedirler.

İkinci bölümde, Türkiye'de milletvekili seçimlerinde kullanılan sistemin dört boyutlu bir eleştirisini yaptık. Özetle, bölgelerin iller bazında (ve irili-ufaklı) oluşturulması sonucu "bir kişi-bir oy" prensibi zedelenmekte, kapalı liste seçmenlerin kendi vekillerini belirlemesini engellemekte, kullanılan D'Hondt sistemi ile temsili adalet büyük partiler lehine yorumlanmakta, ve yüksek baraj ile birçok seçmenin iradesinin meclise yansması olanaksız hale gelmektedir. Sistemin geliştirilmesi için en önemli fırsatın barajın düşürülmesi olduğunu belirtmekle birlikte, seçim bölgelerinin oluşturulmasının da önemli sorunlar içerdiğini düşünüyoruz. Son bölümde alternatif bir seçim bölgesi oluşturma sistemi içeren "dar bölge" üzerine odaklanacağız.

C. Dar bölge

“Dar bölge” sistemi, ülkenin parlamentodaki sandalye sayısı kadar bölgeye bölünmesi ve her bölgeden bir adayın seçilmesi esasına dayanan seçim sistemidir. Prensipinde bir “tek kazanan” sistemidir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri için çok türlü versiyonu dünyanın birçok ülkesinde kullanılmaktadır. Fakat parlamento seçimleri için eski Britanya kolonileri dışında pek rastlanmayan bir sistemdir. Ülkemizde şimdiye kadar hiç kullanılmamıştır. Parlamento seçimleri için çok daha popüler olan nisbi temsil sistemi ile karşılaştırıldığında, bazı avantaj ve dezavantajları göze çarpar.

Dar bölge sisteminin avantajları:

- Dar bölge sisteminin seçmenler tarafından anlaşılması kolaydır.
- Dar bölgede seçmenlerin adayların çoğunu tanıma ihtimali vardır ve bu daha bilinçli oy kullanılmasını sağlayabilir.
- Dar bölgeler güçlü bir seçmen temsiliyeti sonucu doğurur çünkü her seçmenin bir tek temsilcisi vardır.
- Dar bölgeler, seçmenlere parlamento ile çok belirgin bir bağlantı noktası vererek bölge seçmenine hizmeti öne çıkarır.
- Dar bölgeler hesap verebilirliği öne çıkarırlar, çünkü seçilen vekil performansından sorumlu tutulacak, ve bir sonraki seçimde yeniden seçilerek ödüllendirilecek veya seçilmeyerek cezalandırılacaktır.
- Dar bölgeler ülkenin tüm coğrafi (dar) bölgelerinin temsil edilmesini garanti altına alırlar.
- Dar bölge sistemlerinde partiler kendi tercih ettikleri adaylar yerine bölge seçmenlerinin tercih ettiği adaylara (on seçim veya kamuoyu yoklaması ile) yönelmek zorundadırlar. Bu da parti liderlerinin sultanın kırılmasını sağlar ve parti içi demokrasiye hizmet eder.
- Dar bölge sisteminden genellikle tek parti hükümeti (dolayısıyla yönetimde istikrar) ve tek muhalefet partisi çıkar. Amerika ve İngiltere örneklerinde görüldüğü gibi bu sistem ülkedeki seçmenleri iki partiye yönlendirir.

Avantajlarda öne çıkan nokta seçmen-vekil ilişkisinin güçlendirilmesidir. Şu anda Türkiye’de kullanılan nisbi temsil sisteminde, İstanbul örneğinde görüldüğü gibi bir bölgeden 30 vekil seçilmesi bile söz konusu olabilmektedir. Bu durumda bir seçmen-vekil ilişkisinden söz etmek pek anlamlı olmaz. Fakat seçmen-vekil ilişkisinin güçlendirilebilmesi için dar bölge gerekli değildir; nisbi temsil sistemi ile az sayıda vekil seçilen büyüklükte “daraltılmış” bölgeler de yeterli olabilir. Ayrıca, yakın seçmen-vekil ilişkisi, vekilin tümüyle bölge sorunlarına odaklanması durumunda parlamenter sistem için bir dezavantaja bile dönüşebilir. Vekillerin parlamentonun temel işi olan yaşamaya odaklanmaları ve tüm ülkeyi ilgilendiren konularla ilgilenmeleri daha fazla toplumsal fayda yaratacaktır.

Dar bölge sisteminin parti içi demokrasiye yararı olacağı bariz olmakla birlikte, parti içi demokrasiyi geliştirmek için dar bölge sistemi gerekli değildir. Örneğin şu anda kullanılan sistemde bile bazı partiler adaylarını bölgelerdeki seçmenlere farklı yöntemlerle danışarak belirlemektedirler.

Nisbi temsil ile dar bölge arasında adayların seçime yaklaşımı açısından da önemli bir fark vardır. Nisbi temsilde büyük partilerin liste başı adayları kesinlikle seçileceklerdir. Öte yandan, birçok partinin liste sonundaki adaylarının şansı yoktur. Aslında seçim sonucu adayların sadece küçük bir bölümü için belirsizdir. Dolayısıyla, her adayın aynı enerji ile proje geliştirmesi ve seçim kampanyasında görev alması beklenemez. Öte yandan dar bölgede her partinin tek adayı olduğundan, adayların hemen hepsi seçimi ciddiye alıp hazırlanacak ve çalışacaklardır, ve bunun daha üretken bir seçim ortamı olduğu düşünülebilir.

Dar bölgenin ülkeyi iki partili bir politik sisteme yönlendirmesinin avantaj mı yoksa dezavantaj mı olduğu da tartışmaya açıktır. Demokrasinin kuruluşundan bu yana iki parti ile yönetilen ülkelerde dar

bölge sisteminin bu özelliği rahatsızlık yaratmaz. Fakat çok partili bir demokraside, dar bölge sistemi ülkenin politik tablosunu tümüyle değiştirme potansiyeline sahiptir. Bunu bir avantaj olarak görenler olabileceği gibi, iki partinin milli iradeyi yeterince temsil edemeyeceğini düşünenler de olabilir.

Dar bölge sisteminin dezavantajları:

- Dar bölge sistemlerinde, seçim bölgeleri arasında nüfus eşitliği prensibini koruyabilmek için seçim bölgelerinin her seçim için (veya her nüfus sayımından sonra) yeniden hazırlanması gerekebilir.
- Dar bölge seçim bölgeleri görüntü olarak coğrafi bir bütünlüğe sahip olmakla birlikte, bölgeler kolaylıkla tarif edilebilecek nitelikte, ortak kaygı, beklenti, ve amaçları olan seçmenlerden oluşmayabilirler.
- Dar bölge sisteminin kaynaklandığı 18. yüzyıl İngiltere'sinde, seçmenler büyük ölçüde yaşadıkları coğrafya ile tarif edilebiliyorlardı. Fakat günümüzde coğrafya seçmenlerin konumlarını belirleyici olmaktan çıkmıştır. Örneğin çevre bilinci yüksek yeşiller (veya serbest piyasaya inananlar, veya tarım ürünlerine devlet desteğini savunanlar vs.) ülkenin her yerinde yaşayabilirler. Günümüzün önemli sorunlarının çoğu yerel değil, ülke çapındadır (örneğin eğitim, sağlık, güvenlik, ekonomi, insan hakları, basın özgürlüğü vs.).
- Dar bölge sistemi oransal temsiliyeti hedeflemediğinden ortaya çıkan parlamento milletin iradesini ne ölçüde temsil ettiği tartışılabilir. Bu sistem genellikle en çok oy alan partiye parlamentoda oy oranından daha fazla güç vermeye meyillidir.
- Dar bölge sisteminde seçim bölgelerinin hazırlanması iktidar partisi tarafından yapılırsa (ki genellikle böyle olur), bölgelerin oluşturulmasına partizan kaygılarla yapılan manipülasyonlar karışabilir.
- Her dar bölge sadece belirli bir politik görüşe sahip bir vekil tarafından temsil edilecektir, ve bölgedeki seçmenlerin önemli bir kısmının dünya görüşleri ve beklentileri parlamentoda dile getirilmeyecektir.
- Bölgede birden fazla benzer güçte parti varsa seçimin tek turlu yapılması azınlık oyu ile bölge vekili seçimi sonucunu doğuracaktır.
- Bir partinin açık ara ile önde olduğu bölgelerde seçim anlamsız hale gelebilir. (1998'de Amerika'daki seçim bölgelerinin %40'ında bir parti çok güçlü olduğundan ikinci adayın çıkmaması nedeniyle eyalet parlamentosu seçimi yapılmamıştır.)
- Etnik veya dini azınlıkların parlamentoda temsil edilebilmeleri için çoğunlukta oldukları dar bölgelerin olması (veya oluşturulması) gereklidir.
- Dar bölge sistemleri bölgesel partilerin çıkmasına yol açarak ulusal politik sistemi zedeleyebilirler (Kanada ve Hindistan'da görüldüğü gibi).
- Dar bölge sistemi bölgesel gücü olan yerel adayları politik alanda güçlendirdiğinden (özellikle küçük illerde) parti örgütlenmelerini zayıflatabilir.
- Dar bölge sistemi kadınların parlamentoya girmesini güçleştirebilir. (Nisbi temsil kullanan ülkelerin parlamentolarında dar bölge parlamentolarından 4 misli daha fazla kadın vekil görev yapmaktadır, Lijphart, 1995).
- Dar bölge sistemi kullanan ülkelerde seçime katılım oranları daha düşük (ortalama %10 civarında, Lijphart, 1995) olmaktadır.
- Nisbi temsil sisteminde liste hazırlayan partiler listede belirli bir ekip portföyü oluşturmaya dikkat edebilirler. Örneğin listede belirli sayıda kadın olabilir, mühendis olabilir, etnik veya dini azınlık temsilcisi olabilir vs. Bu tür bir portföyü dar bölge sisteminde oluşturmak daha çok zordur.

Bu dezavantajlar, dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğunda bu sistemin reddine neden olmuştur. Nisbi temsil sistemi kullanan hiçbir ülke dar bölge sistemine geçiş yapmamış, fakat dar bölge sistemi kullanan Yeni Zelanda 1993 yılında nisbi temsile geçmiştir (Lijphart, 1995). Şu anda dar bölge sistemi kullanan birçok ülkede sosyal aktivistler nisbi temsile geçilmesi için çaba göstermektedir (örneğin

Amerika'da <http://www.fairvote.org/> ve <http://www.commoncause.org>, Kanada'da <http://www.fairvote.ca/>, Avusturalya'da <http://www.proportional-representation.org/>).

Dar bölgenin belki de en büyük dezavantajı oransal temsiliyeti ihlal etme olasılığının yüksek oluşudur. Patolojik bir örnek için beş partili bir ülkedeki tüm bölgelerde oy dağılımının %25, %20, %20, %20, %15 olduğunu varsayalım. Bu ülkede tek turlu dar bölge sistemi kullanılması durumunda, en popüler parti %25 oy ile tüm bölgelerde kazanıp parlamentodaki bütün sandalyeleri alır. Böyle bir sonucun milli iradeyi temsil ettiği iddia edilemez. (Aynı sağlıklı sonuçta %25 barajlı nisbi temsil sistemi ile ulaşmak da mümkündür.)

Dar bölge sisteminin doğurabileceği temsili adalet sorunu sadece teorik değildir. Bu sistemi kullanan ülkelerin siyasi tarihleri temsilde adaleti sağlamayan seçim sonuçları ile doludur. Birkaç örnek vermek gerekirse:

- 1954, 1961, 1969, 1990, ve 1998 seçimlerinde Avusturalya'da seçimi kazanan parti muhalefet partisinden daha az oy alarak iktidara gelmiştir.
- 1998 Avusturalya seçimlerinde, seçilen adaylar ortalama 37,531 oy almış iken, ülke çapında toplam 936,621 oy toplayan Tek Ulus partisi hiçbir bölgede birinci gelemediğinden meclise girememiştir.
- 1974'de Avusturalya Kuzey Bölgesi seçimlerinde Liberal Parti 13,690 oy ile 13 sandalye kazanırken, İşçi Partisi 8,508 oy ile sıfır sandalye kazanmıştır.
- 2005'de İngiltere'de İşçi Partisi Muhafazakar Parti'den daha az oy aldığı halde 286 sandalyeye 194 sandalye ile seçimi açık ara farkla kazanmıştır.
- 1984 yılında Kanada'da İlerici Muhafazakar parti oyların %50'si ile sandalyelerin %75'ini kazanmıştır.
- 2004 yılında Atlantik Kanada'da 500,000 oy ile Liberal Parti 22 sandalye kazanırken, aynı yıl Yeşiller Partisi ülke çapında aynı sayıda oy aldığı halde parlamentoya girememiştir.
- 2000 yılında Ontario'da Liberal parti 2.3 Milyon oy ile 100 sandalye alırken, geri kalan 2.2 Milyon seçmen diğer partilerden sadece 3 sandalye ile mecliste temsil hakkını kazanmıştır.
- Kanada'daki 1993 seçimlerinde İlerici Muhafazakarlar 2 Milyon oy karşılığında sadece 2 sandalye kazanırken, Liberal Parti aldığı her 32,000 oy için bir sandalye kazanmıştır.

Dar bölge sisteminin en tartışmalı konularından birisi bölgelerin oluşturulmasıdır (redistricting). Bir ülkeyi meclisteki sandalye sayısı kadar dar bölgelere bölmenin çok sayıda değişik yolu vardır. Dar bölge sisteminde bölgeler oluşturulurken genellikle şu kriterler göz önünde bulundurulur:

1. **Nüfus eşitliği (population equality):** "Bir seçmen, bir oy" prensibini zedelememek için bölgeler arasında nüfus farklılıkları belirli bir eşik değerini geçmemelidir. Genellikle %5 veya %10'lük bir eşik değeri kullanılır, fakat özel durumlarda (örneğin kırsal alanlarda bölgelerin coğrafi olarak çok büyük olmaması için) daha yüksek farklılıklar tolere edilebilir.
2. **Bitişiklik (contiguity):** Bir dar bölge içinde her noktadan diğer her noktaya bölge sınırları dışına çıkmadan gidilebilmesi gerekir. Yani bölgenin tüm kısımlarının fiziksel olarak bitişik olması ve bölgenin tek parçadan oluşması gerekir. Ülkede nüfusu bir bölge için yetersiz olan adaların var olması durumunda ise birkaç ada bir bölge içinde birleştirilebilir.
3. **Siyasi sınırlar (political boundaries):** Dar bölgelerin var olan siyasi birimlerin (il, ilçe, köy, mahalle gibi) sınırlarını olabildiğince ihlal etmemesi gerekir. Büyük illerde birden fazla dar bölge olması kaçınılmaz olmakla birlikte, bu dar bölgeler oluşturulurken ilçe ve mahalle sınırlarına dikkat edilmesi beklenir.
4. **Coğrafi yakınlık (compactness):** Dar bölgelerin oluşturulmasında, bölgedeki seçmenlerin olabildiğince birbirlerine yakın olması tercih edilir. Örneğin daire şekline yakın bir dar bölge bu kritere uygundur. Öte yandan ince uzun veya sınırları girintili-çıkıntılı bir bölge

bu kritere uygun değildir (ve bölge oluşturulurken manipülasyon yapılmış olduğu şüphesi yaratır).

5. **Ortak çıkarlı topluluklar** (*communities of interest*): Dar bölgeler oluşturulurken, belirli bir ortak çıkarı olan toplulukların (sosyal, kültürel, etnik, dini, ekonomik vs.) mümkün olduğunca bölünmemesi beklentisi vardır. Burada amaç, belirli bir ortak çıkarı olan seçmenlerin mecliste temsil edilebilmesini sağlamak olmakla birlikte, birçok ortak çıkar söz konusu olduğundan bu kriterin uygulanması (veya uygulanmadığının kanıtlanması) oldukça zordur.

Seçmen tercihlerinin seçimden seçime çok fazla değişmediği bir ülkede, dar bölgeleri kendi amaçları doğrultusunda belirleyen iktidar partileri ciddi bir seçilme avantajı oluşturabilirler. Dar bölgede seçimi kazanma ihtimalini yükseltebilmek için kullanılan iki belirgin taktik vardır: yığılma (packing) ve bölme (cracking).

1. **Yığılma:** Bu taktiğin amacı, muhalefet partisinin sandalye kazanma ihtimalinin yüksek olduğu yerlerde, muhalif oyları mümkün olduğu kadar bir bölgede toplamaktır. Muhalefet oyların “yığıldığı” bu bölgeyi muhalefet partisi açık ara ile kazanacak, fakat muhalefet seçmenleri bu bölgede konsantre edildiği için diğer bölgelerde iktidar partisi kazanacaktır.
2. **Bölme:** Bu taktiğin amacı, muhalif oyları bölgelere dağıtırken her bölgede azınlıkta kalmalarını sağlamaktır. Muhalefetin oylarının dikkatli bir şekilde bölünmesi ile iktidar her bölgede galip çıkacaktır.

Bu iki taktiği aşağıdaki seçim bölgesi ile örnekleyeceğiz. 36 temsili seçmenden oluşan bu bölgede seçmenlerin ne yönde oy vereceğini tahmin edebildiğimizi varsayıyoruz: A partisine 20, B partisine ise 16 seçmenin oy vermesi beklenmektedir. Bu bölgede 4 dar bölge oluşturulması planlanmaktadır. Şekil 1’de seçmenlerin dağılımı ile, bu seçim bölgesinin yatay ve dikey bölenler ile dörde bölümü gösterilmektedir. Dar bölgeler bu şekilde oluşturulursa, iki parti de ikişer milletvekili çıkaracaktır.

Şekil 1: Örnek ildeki seçmen dağılımı, ve bu ili ortadan ikiye ayıran yatay ve dikey çizgiler ile oluşturulan dar bölgeler.

A	A	B	A	A	A
A	B	B	A	A	A
B	B	B	B	A	A
A	B	B	B	B	B
B	A	B	A	B	B
A	A	A	A	A	A

A	A	B	A	A	A
A	B	B	A	A	A
B	B	B	B	A	A
A	B	B	B	B	B
B	A	B	A	B	B
A	A	A	A	A	A

Seçmen dağılımının 20’ye 16 olduğu bir ilde, vekil dağılımının 2-2 veya 3-1 olmasına temsili adalet açısından pek itiraz edilemez. Fakat 4-0 olması temsili adaletin gözardı edilmesi anlamına gelir. Şekil 2’de bu ile yığılma ve bölme tekniklerinin uygulanması ile seçim sonuçlarının nasıl değiştirilebildiğini gözlemleyebiliriz.

Şekil 2: Yığılma (soldaki şekil) ve bölme (sağdaki şekil) tekniklerinin örnek ile uygulanması ile oluşturulan dar bölgeler. Soldaki şekilde, B partisinin seçmenleri ortadaki bölgeye yığılmakta, ve bu

bölgeyi B, diğer 3 bölgeyi de A açık ara ile kazanmaktadır. Sağdaki şekilde ise, B seçmenleri dikkatli bir şekilde 4 bölgeye bölünmekte, ve her bölgede seçimi A (az farkla da olsa) kazanmaktadır.

A	A	B	A	A	A
A	B	B	A	A	A
B	B	B	B	A	A
A	B	B	B	B	B
B	A	B	A	B	B
A	A	A	A	A	A

A	A	B	A	A	A
A	B	B	A	A	A
B	B	B	B	A	A
A	B	B	B	B	B
B	A	B	A	B	B
A	A	A	A	A	A

Bu örneği bu iki taktiği açıklayabilmek amacı ile verdik. Yığıma ve bölme taktiklerini birlikte kullanarak temsili adaleti çok daha fazla zorlayan çözümler üretmek kolaydır. Örneğin Şekil 3’de verilen örnekte, B’nin 41 seçmenine karşı A’nın 40 seçmeni olmasına rağmen, A 9 sandalyenin 8’ini kazanmaktadır. Temsili adaletin gerektirdiği sandalye sayılarının 5-4 B lehine olması gerekirken, B seçmenleri ortadaki bölgeye doldurulmuş ve diğer bölgelerde (mükemmel bir şekilde) bölünmüştür. Ortadaki seçimi B (9-0) kazanmış, ama diğer bölgelerin tümünü (4-5) kaybetmiştir. İşte yığıma ve bölmenin amacı da tam budur: kaybedeceğin bölgeleri mümkün olduğu kadar açık ara ile kaybet (ve muhalefetin oylarını heba et), kazanacağın bölgeleri de mümkün olduğu kadar az farkla kazan (ki oyların heba olmasın).

Şekil 3: Oyların %49’üne sahip olan A partisinin 8, B partisinin ise 1 vekil kazandığı yığıma ve bölme örneği. Temsili adalet gereği B partisinin seçimi 5-4 kazanması gerekirken, bölgeleri oluşturan A partisi seçimi 8-1 lehine çevirmiştir. (Şeklin daha kolay algılanabilmesi için A partisinin seçmenlerinin olduğu alanlar gri ile doldurulmuştur.)

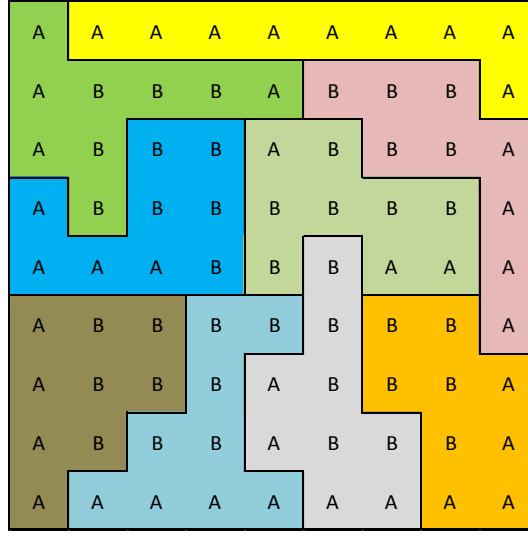
A	A	A	A	A	A	A	A	A
A	B	B	B	A	B	B	B	A
A	B	B	B	A	B	B	B	A
A	B	B	B	B	B	B	B	A
A	A	A	B	B	B	A	A	A
A	B	B	B	B	B	B	B	A
A	B	B	B	A	B	B	B	A
A	B	B	B	A	B	B	B	A
A	A	A	A	A	A	A	A	A

Aynı örnekte, dar bölge haritasını A partisi yerine B partisi yaparsa, B seçimi 1-8 kaybetmek yerine 8-1 kazanabilir! Şekil 4’de B partisinin seçimi 8-1 kazanabilmesi için gereken dar bölge haritalarından birisini gösterilmektedir. Bu örnekte, A seçmenleri en üstteki ince uzun bölgeye doldurulmuş, kalan

bölgelerde ise bölünmüşlerdir. Yığılma yapılan bölgede seçimi A kazanmış (9-0), diğer bölgelerin tümünde ise B kazanmıştır.

Aynı (ve neredeyse yarı-yarıya) seçmen dağılımı ile partilerin sandalye sayısının 1 ile 8 arasında değişebilir olması, bu sistemin temsili adaleti ne kadar hiçe sayabileceğinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Temsili adaleti bu kadar abartılı bir şekilde çığneyen örnekler üretebilen bir sistemin milli iradeyi yansıtılabileceğini savunmak oldukça güçtür.

Şekil 4: Şekil 3’de seçimi 1-8 kaybeden B partisinin seçimi 8-1 kazanabileceği bir dar bölge örneği. (Şeklin daha kolay algılanabilmesi için bölgeler farklı renklere boyanmıştır.)

Yukarıda verilmiş olan örneklere “ayarlanmış,” veya patolojik örnekler oldukları için itiraz edilebilir. Ayrıca, bu örnekler seçim sonuçlarının (aşağı yukarı) tahmin edilebilir olduğu varsayımından hareket etmektedirler; toplumun tercihlerinde önemli bir değişiklik olması durumunda bir önceki seçim sonuçları bir sonraki seçim için fazla anlam ifade etmeyebilirler. Fakat tartışılmaz bir gerçek vardır ki, dar bölgeleri oluşturan haritacıların seçim sonuçları üzerinde çok önemli bir güçleri bulunmaktadır, ve bu sistemi kullanan ülkelerde bu güçlerin iktidar partileri lehine kullanılıyor olmasına çok sık rastlanmaktadır.

Amerikan siyasi tarihi, bölge haritalarının yeniden çizilmesi ile manipüle edilmiş olan seçim sonuçları (ve bu nedenle açılmış olan davalar) ile doludur. Örneğin, 2002’de Cumhuriyetçiler Teksas’da eyalet seçimlerini ilk defa kazandıktan sonra, milletvekili seçimleri için seçim bölgelerini yeniden belirlediler. Bunun sonucu olarak 2002’de Demokratlar parlamentoda 17’ye 15 önde iken, 2003 seçimi sonrasında Cumhuriyetçiler 21’e 11 öne geçtiler. Parlamentodaki tüm Teksas Cumhuriyetçi parti vekilleri seçimleri yeniden kazanırken 4 Demokrat milletvekili sandalyelerini kaybettiler.

1990’larda %90 olan Amerika’da yeniden seçime giren milletvekillerinin kazanma şansı, seçim bölgelerinin partizan yaklaşımla çizilmesi sonucunda 2000’li yıllarda %98’e kadar yükselmiştir. İktidar partisinin görevlileri güçlü bilgisayarların ve sofistike algoritmaların (Bozkaya, 2003, 2011) da yardımı ile her seçimden önce seçmenleri kendi adaylarının kazanma ihtimallerini en yükseğe çıkaracak şekilde bölgeler arasında bölüştürmektedirler. Demokraside seçimlerin amacının seçmenlerin vekillerini seçmesi olması gerekirken, parti çalışanları seçimlerden önce seçmenleri seçerek seçim sonuçlarını büyük ölçüde etkileyebilmektedirler. Bunun sonucu olarak da demokratik süreç ciddi bir şekilde yaralanmaktadır. Problemin boyutlarının ne kadar ciddi olduğunu, 1990’daki nüfus sayımı

sonrasında Cumhuriyetçi Parti için seçim bölgelerini hazırlayan danışman David Winston'un itiraf niteliğindeki sözlerinde görebiliriz:

“Bir haritacı olarak ben seçim sonuçlarını seçim kampanyasından veya adaydan daha çok etkileyebilirim. Eğer ben bir haritacı olarak seçim sonuçlarını seçmenlerden bile daha çok etkileyebiliyorsam, sistemde ciddi bir sorun var demektir.”

2011 Manisa örneği

Bu bölümde şimdiye kadar dar bölge sisteminin avantaj ve dezavantajlarından bahsettik, ve bölgelerin belirlenmesinin seçim sonuçlarına etkisi üzerinde durduk. Şimdi daha pratik bir soruya cevap arayacağız: Dar bölge sistemi Türkiye’de uygulansa idi, seçim sonuçları ne olurdu? Dar bölgelerin hangileri olacağını tahmin ederek, ve bu bölgelerdeki seçim sonuçlarına bakarak bu soruya cevap bulmaya başlayabiliriz. Bu makalede sadece bir örnek verilecektir, ve örnek için orta boy bir il olan Manisa seçilmisr. 2011 seçimlerinde Manisa 10 milletvekili çıkarmıştır. Manisa genelinde oy ve sandalye dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir.

Manisa 2011	Oy	Vekil
AK PARTİ - Adalet ve Kalkınma Partisi	405.652	5
CHP - Cumhuriyet Halk Partisi	248.867	3
MHP - Milliyetçi Hareket Partisi	145.929	2

Bu ilde partilerin aldığı oy oranları ile kazandıkları sandalye oranları birbirlerine çok yakındır; yani nisbi temsil neredeyse mükemmel bir şekilde gerçekleşmiştir.

Dar bölgelerin oluşturulmasında temel yapı taşı olarak (olabildiğince) ilçelerin alınacağını varsaymak makuldur. Manisa’da 86,333 seçmene bir sandalye düştüğü göz önünde bulundurulursa, ilçelerin bu rakama mümkün olduğunca yakın düşecek şekilde birleştirilerek dar bölgelerin oluşturulacağını varsayabiliriz.

Şekil 5: Manisa'nın ilçeleri

Tablo 10: Manisa ilçelerinde 3 büyük partinin 2011 seçiminde almış oldukları oylar (<http://secim.haberler.com/2011/>)

İLCE	Toplam Oy	AKP	CHP	MHP
MERKEZ	216.234	106.631	56.654	35.338
AHMETLİ	10.632	5.768	2.421	1.801
AKHİSAR	106.530	45.159	39.590	16.053
ALAŞEHİR	64.481	26.547	20.233	12.909
DEMİRCİ	32.461	21.554	4.385	4.492
GÖLMARMARA	9.860	4.032	3.461	958
GÖRDES	21.368	12.191	4.333	3.473
KIRKAĞAÇ	27.007	17.033	5.185	2.829
KÖPRÜBAŞI	6.945	3.931	1.625	1.048
KULA	31.116	16.199	7.705	5.705
SALİHLİ	103.229	37.513	38.893	20.076
SARIGÖL	25.593	9.666	9.453	4.634
SARUHANLI	37.504	15.342	13.326	5.822
SELENDİ	15.230	9.225	3.413	1.745
SOMA	66.387	35.083	18.694	8.716
TURGUTLU	88.782	39.778	19.496	20.330

Nüfus eşitliği, bitişiklik, siyasi sınırlar (ilçe sınırları), ve coğrafi yakınlık kriterleri göz önünde bulundurularak, dar bölgelerin şu şekilde oluşturulması beklenebilir:

1. Merkez, Saruhanlı (253,738 seçmen 3 bölgeye bölünecektir)
2. Soma, Kırkağaç (93,394 seçmen)
3. Akhisar (106,539 seçmen)
4. Turgutlu (88,782 seçmen)
5. Salihli (103,229 seçmen)
6. Ahmetli, Gölmarmara, Gördes, Köprübaşı (48,805 seçmen)
7. Alaşehir, Sarıgöl (90,074 seçmen)
8. Selendi, Kula, Demirci (78,807 seçmen)

Merkez-Saruhanlı bölgesinde AK Parti'nin çok ciddi bir oy üstünlüğü mevcuttur (AK Parti'nin %48 oyuna karşılık bu bölgede ikinci parti olan CHP'nin %28 oyu vardır). Bu bölge 3 dar bölgeye nasıl bölünürse bölünsün 3 sandalye de AK Parti'ye gidecektir. Salihli haricindeki diğer bölgelerde zaten AK Parti birinci parti durumundadır. Özetle, oluşturulan 10 dar bölgeden sadece Salihli'de CHP kazanacak, diğer 9 sandalye AK Parti'ye gidecektir. Eğer nüfus eşitliği ilkesi biraz daha gözardı edilerek Salihli ile etrafındaki küçük ilçelerden (Ahmetli, Gölmarmara, veya Köprübaşı) herhangi birisi birleştirilirse, bu bölgeyi de AK Parti kazanabilecektir. Yani seçim sonuçları 2011'de gerçekleşmiş olan (ve nisbi temsile uyan) 5-3-2 yerine (manipulasyona gerek olmadan) 9-1-0 veya 10-0-0 şeklinde olacaktır. Bu seçim sonucunun savunulabilir bir tarafı olmadığını düşünüyoruz.

Sadece orta büyüklükte bir ili örneklemiş olmamıza rağmen, dar bölge sisteminin doğuracağı sonuçları tahmin etmek zor değildir: MHP ağır bir darbe yiyecek ve sadece en çok oy alabildiği birkaç dar bölgede vekil çıkarabilecek, CHP ise (oylarını ciddi olarak artıramadığı sürece) nisbi temsil ile kazandığından daha az sayıda sandalye kazanacaktır. Dar bölge sistemi sayesinde sandalye sayısını artıracak tek parti ise (oy üstünlüğünü elde tuttuğu sürece) AK Parti olacaktır.

Bu örneğin ortaya koyduğu sonuçlar partilerden bağımsızdır. Dar bölge sistemi (hangisi olursa olsun) en büyük partiyi kayıran bir sistemdir. Uygulandığı ülkelerde genellikle iki parti bulunmaktadır. Dar bölgenin Türkiye gibi çok partili bir ülkede yaratacağı sonuç temsili adalet açısından vahimdir: (yerel partilerin dışındaki) küçük partiler tamamen silinip gideceklerdir.

D. Özet ve Öneriler

Bu makalede dünyada en çok kullanılan seçim sistemlerini özetledik, Türkiye’de kullanılan seçim sistemini eleştirdik, ve Türkiye’de yakın zamanda önerilmiş olan dar bölge sisteminin üzerinde durduk. Bazı avantajları olmakla birlikte, dar bölge sistemi, en önemlileri nisbi temsile uymamak ve bölgelerin çizimlerinin partizan manipülasyonlara açık olması olmak üzere çok daha fazla dezavantaj getirmektedir. Bu sistemi dünyanın gelişmiş demokrasilerinden sadece eski Britanya kolonileri kullanmaktadır, ve bu ülkelerde de bu sistem önemli sorunlar yarattığından ciddi eleştiriler almaktadır. Demokrasilerin büyük çoğunluğunun kullandığı nisbi temsil sisteminden hiçbir ülke dar bölge sistemine geçmemiştir. Ülkemizde de bu sisteme geçilmesi çok ciddi temsiliyet (ve meşruluk) sorunları doğuracaktır.

Bu makalenin içeriğine dayanarak yapılabilecek öneriler şunlardır:

1. Türkiye’de yapılacak herhangi bir seçim sistemi değişikliğinde mevcut olan baraj düşürülmez ise, yapılacak diğer değişiklikler önemsizleşir ve daha fazla demokrasi yönünde ciddi bir adım atılması mümkün olamaz.
2. Seçim bölgelerinin oluşturulmasında nüfus farklılıklarından doğan ciddi sorunlar vardır. Yerel sorunların temel muhatabının yerel yönetim reformu ile güçlendirilmiş olan belediyeler olduğu göz önüne alınırsa, 19. yüzyıl mantığı ile kurgulanmış olan parlamento seçimlerini il temeline oturtma uygulamasını sorgulamanın zamanı gelmiş olabilir.
3. Tek kazananlı dar bölge sistemi milli iradeyi meclise yansıtma ihtimali düşük olan bir sistemdir, ve iktidar partisi tarafından mutlak çoğunluk elde etmenin bir yolu olarak kullanılma riski yüksektir (hatta dünyadaki örneklere bakarak bunun mutlaka gerçekleşeceğini tahmin edebiliriz).
4. Hem nisbi temsili sağlamak, hem de dar bölgenin bazı avantajlarından yaralanabilmek için ülkeyi ortalama onar milletvekili çıkaracak 55 ana bölgeye bölmek iyi bir ara çözüm olabilir. Bu bölgelerin oluşturulmasında olabildiğince ilçe ve mahalle bütünlüklerine dikkat edilmeli, küçük iller birleştirilmeli, büyük iller ise bölünmelidir.
5. Oyları sandalyeye çeviren D’Hondt sistemi mükemmel olmamakla birlikte, değiştirilmesi diğer konular kadar büyük önem taşımamaktadır. Eğer değiştirilecek ise, nisbi temsili daha iyi sağlayan bir metodun seçilmesi gerekir. Bu makalede tanımlanan optimizasyon metodu bir alternatiftir. Daha popüler bir metod istenirse, Saint-Lague metodunun da D’Hondt’dan daha güçlü bir nisbi temsil oluşturduğu bilinmektedir.
6. Seçimlerin kapalı liste yerine açık liste ile yapılması seçmenin gücünü artıracak bir önlemdir. Uygulamayı kolaylaştırmak için pusuladaki liste partinin tercih listesi olabilir, ve seçmen isterse bu listeyi onaylar, isterse bu listeden istediği isimleri işaretler.

Seçim sistemi olarak nisbi temsil ile dar bölge alternatifleri üzerinde durduk. Üçüncü bir alternatif ise, bu iki sistemin birlikte kullanıldığı karma bir sistem olabilir. Nitekim gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda bu tür karma sistemler kullanılmaktadır. Yönetimde istikrar ihtimalini artıracak bir karma sistem, vekillerin çoğunluğunu nisbi temsil ile seçtiren, ama bir kısmını dar bölge sistemi ile getiren bir sistemdir. Bu karma sistemin en büyük dezavantajı iki ayrı seçim bölgesi oluşturulmasının ve iki ayrı sandıkta oy verilmesinin gerekmesidir. Fakat pratik bir çözüm ile bunun önüne geçilebilir. Örneğin Türkiye 50 seçim bölgesine bölünebilir, ve her bölgede 10 vekil nisbi temsil sistemi ile seçilebilir. Ayrıca her bölgede en çok oy alan partiye bir vekil daha verilebilir. Bunun daraltılmış bölgede tek kazananlı bir sistem simülasyonu olarak düşünebiliriz. Yunanistan’da uygulanan en yüksek oyu alan partiye fazladan 50 vekil verilmesi sisteminin geliştirilmiş versiyonu olarak da düşünülebilir, çünkü bu versiyonda 50 vekilin hepsi aynı partiye gitmeyebilir.

İki önemli gözlem ile bitireceğiz:

1. Şu anda Türkiye’de kullanılan sistem milli iradeyi mükemmel bir şekilde meclise yansıtmaktan epey uzaktır ve seçim sisteminde değişikliğe gidilmesi gerekir.
2. Bu değişikliğin belirli bir grup tarafından tepeden inme bir şekilde yapılması yerine kamuoyunda detaylı bir şekilde tartışılması hem daha mükemmel bir sistemin geliştirilmesi için hem de ülkenin yeni sistemi benimsemesi için önemli olduğu kadar ülkemizde üyeni yeni gelişmeye başlayan katılımcı demokrasinin de bir gereğidir.

Not: Dar bölge sisteminin İstanbul’a uygulanması durumunda ortaya çıkabilecek seçim sonuçları üzerinde çalışmaktayız. Simülasyonumuz sonuçlanınca sonuçları kamuoyuna duyuracağız.

Referanslar

Aikin, S. (2011), Underrepresentative Democracy: Why Turkey Should Abandon Europe's Highest Electoral Threshold, *Wash. U. Glob. Stud. L. Rev.*, 10 (2), pp. 347-369, <http://digitalcommons.law.wustl.edu/globalstudies/vol10/iss2/5>.

Bozkaya, B., E. Erkut, ve G. Laporte (2003), A tabu search heuristic and adaptive memory procedure for political districting, *European Journal of Operational Research*, V 144, No 1, pp 12-26.

Bozkaya, B., E. Erkut, D. Haight, ve G. Laporte (2011), Designing New Electoral Districts for the City of Edmonton, *Interfaces*, V 41, No 6, <http://dx.doi.org/10.1287/inte.1110.0544>.

Eilperin, J. (2006) *Fight Club Politics: How Partisanship is Poisoning the House of Representatives* (Hoover Studies in Politics, Economics, and Society), Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, Maryland.

Göksel, T. ve Y. Çınar (2011), Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri, *TEPAV Yayınları*, No. 58, Ankara.

Gürsel, S. ve E. Bozdağ (2002), Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar, TÜSİAD-T/2002-12/326, İstanbul.

Lijphart, A. (1995), PR vs. Single-Member Districts in States, Testimony before the California State Legislature, <http://rangevoting.org/Lijphart.html>.